

AJANKOHTAISTA:

TEKIJÄNOIKEUSLAKI MUUTTUU

– Mitä uutta arkistoille?

Katariina Sorvari

Pitkään valmisteltu tekijänoikeuslain uudistus on vihdoinkin saatu valmiiksi. Laki tekijänoikeuslain muuttamisesta on annettu 14.10.2005 (Laki tekijänoikeuslain muuttamisesta 14.10.2005/821), ja se tulee pääosin voimaan vuoden 2006 alusta. Keskeisenä tavoitteena lain uudistuksessa on ollut tekijänoikeuslainsäädännön päivittäminen tietoyhteiskunta-aikaan. Samalla on tehty myös muita muutoksia ja teknisiä tarkistuksia.

Vaikka uudistus pitää sisällään tärkeitä muutoksia ja selvennyksiä sekä tiettyjen intressitahojen toimintaan keskeisesti liittyviä säännöksiä, on kuitenkin syytä muistaa, että laki ei muuta tekijänoikeuden ydinsisältöä: tekijänoikeudella suojataan esimerkiksi jatkossakin samoja suojan kohteita kuin nykyäänkin eli kirjallisia ja taiteellisia teoksia. Tekijällä on edelleen yksinoikeus kappaleen valmistamiseen ja teoksensa yleisön saataville saattamiseen, vaikka näitä oikeuksia onkin määritelty uudella tavalla. Tekijänoikeutta on rajoitettu erilaisista syistä joko myöntämällä joihinkin käyttötarkoituksiin vapaa hyväksikäyttöoikeus, edellyttämällä käytöstä sopimista tekijöitä edustavan järjestön kanssa (sopimuslisenssi) tai oikeuttamalla tietyt käyttötavat ilman etukäteislupaa mutta korvausvelvollisuudella (pakkolisenssi). Rajoitussäännöksiä on muutettu monessa kohdassa erityisesti suojatun materiaalin tietoverkoissa tapahtuvaa käyttöä silmällä pitäen. Tekijänoikeuden suoja-aika ei ole muuttunut, vaan se on edelleen 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Lähioikeuksien, kuten esittävän taiteilijan ja tuottajan oikeuksien, suoja on muokattu muistuttamaan peruskäsitteiltään teoksen tekijän oikeuksia. Sanktiojärjestelmään on tullut uudistuksiakin, mutta edelleen törkeämmät oikeudenloukkaukset ovat rangaistavissa tekijänoikeusrikoksina sakolla tai enintään kahden vuoden vankeudella, lievemmät rikkomuksina sakolla. Taloudellisina seuraamuksina voidaan tuomita hyvitys ja vahingonkorvaus.

Mikä sitten muuttuu? Kokonaan uusia säännöksiä ovat esimerkiksi teosten teknisiä suojakeinoja ja oikeuksien sähköisiä hallinnointitietoja koskevat pykälät, tietyt verkkokäytön mahdollistavat sopimuslissenssisäännökset ja kansanperinteen esitystä koskevan suojan sisällyttäminen esittävän taiteilijan yksinoikeuksien

piiriin. Kaiken kaikkiaan uudistuksen yhteydessä säädetään uusina tai muutetaan noin 70 pykälää. Seuraavassa käsitellään tarkemmin näistä muutoksista niitä, joissa säädetään nimenomaan arkistojen toimintaan liittyvistä teosten käyttötavoista.

TEKIJÄN TALOUDELLISIA OIKEUKSIA SELVENNETÄÄN

Uudistuksen yhteydessä on selvennetty tekijän taloudellisten oikeuksien, kappaleen valmistamisen oikeuden ja teoksen yleisön saataviin saattamisen oikeuden, määritelmiä. Laissa todetaan jatkossa korostetusti, että kappaleen valmistamista on valmistaminen kokonaan tai osittain, suoraan tai välillisesti, tilapäisesti tai pysyvästi sekä millä keinolla ja missä muodossa tahansa. Samalla on nimenomaisesti todettu, että sellainen tilapäinen kappaleen valmistaminen, joka on väliaikaista tai satunnaista, joka on erottamaton ja välttämätön osa teknistä prosessia, jonka ainoa tarkoitus on mahdollistaa välittäjän tekemä teoksen siirto verkossa tai teoksen laillinen käyttö ja jolla ei ole itsenäistä taloudellista merkitystä, ei kuitenkaan kuulu tähän tekijän yksinoikeuteen. Näin on siis lailla vahvistettu esimerkiksi materiaalin selailun Internetissä edellyttämien kopioiden laillisuus. On kuitenkin muistettava, että sallituilla selailukopioilla ei tarkoiteta käyttäjän itselleen tekemiä pysyviä kopioita, ei digitaalisessa eikä paperimuodossa, vaan esimerkiksi tietokoneen ja palvelinkoneen välimuistiin tilapäisesti ja teknisistä syistä tallentuvia kappaleita.

Yleisön saataviin saattamisen oikeus määritellään myös uudelleen. Ensi vuoden alusta teos saatetaan yleisön saataviin, kun se välitetään yleisölle, se esitetään julkisesti, sen kappaleita levitetään yleisölle tai se näytetään julkisesti. Yleisölle välittämisessä on kyse ennen kaikkea radio- ja tv-lähetyksistä sekä materiaalin välittämisestä Internetissä eli kaikista sellaisista tilanteista, joissa välittämisen alkupiste ja yleisö ovat välimatkan päässä toisistaan. Julkinen esittäminen tapahtuu sen sijaan aina läsnä olevalle yleisölle. Julkisessa näyttämisessä puolestaan teoksen kappale saatetaan yleisön nähtäväksi ilman teknisiä apuvälineitä, kuten diaprojektorilla.

Kappaleiden levittäminen tarkoittaa esimerkiksi myymistä, lainaamista ja vuokraamista. Itse levittämis-oikeuteen ei lainuudistuksessa puututa, mutta sen sijaan keskeinen on levittämis-oikeuden raukeamiseen tuleva muutos. Ensimmäisen kerran Euroopan talousalueella tekijän suostumuksella myydyin kappaleen saa levittää edelleen, mutta jos kappale on hankittu ETA:n ulkopuolelta, levittämiseen tarvitaan jatkossa tekijän lupa. Poikkeuksena tästä ETA-laajuisesta levittämis-oikeuden raukeamisesta on oikeus lainata ETA:n ulkopuolelta hankittu kappale yleisölle (lukuun ottamatta elokuvateoksia ja tietokoneohjelmia), yksityisen henkilön oikeus myydä tuollainen omaan käyttöön hankittu kappale sekä arkiston, yleisölle avoimen kirjaston ja museon oikeus myydä kokoelmaansa hankkima kappale.

ARKISTOJA KOSKEVAT RAJOITUSSÄÄNNÖKSET

Kappaleen valmistaminen sisäisiin käyttötarpeisiin

Uudessa 16 §:ssä säädetään niistä tilanteista, joissa arkistot, yleisölle avoimet kirjastot ja museot voivat valmistaa kappaleita omissa kokoelmissaan olevista teoskappaleista. Siitä, mitkä arkistot, kirjastot ja museot kuuluvat tämän ja muiden arkistojen ynnä muita sellaisia koskevien erityissäännösten piiriin, säädetään erikseen asetuksella. Kyse voi olla laitoksista, joiden toiminnasta tai tehtävistä on säädetty erillislaissa, joille on säädetty erityinen arkistointi-, säilyttämis- tai palvelutehtävä tai joiden toiminta palvelee merkittävässä määrin tieteellistä tutkimusta. Myös valtion laitoksia voidaan hyväksyä soveltamisalan piiriin. Käytännössä nämä laitokset lienevät jatkossa pitkälti samoja kuin ne, joilla tälläkin hetkellä on mahdollisuus käyttää hyväkseen arkistoja, kirjastoja ja museoita koskevia poikkeussäännöksiä, eli esimerkiksi valtion virastot, valtion viranomaiset ja Helsingin yliopisto, korkeakoulujen kirjastot ja maakuntakirjastot sekä valtion omistamat museot. Tässä esityksessä ”arkistot, kirjastot ja museot” tarkoittavat nimenomaan mainitulla tavalla asetuksella säädettyjä laitoksia.

Kappaleita saa valmistaa millä tahansa valmistamistekniikalla, eli esimerkiksi aineiston digitoiminen on sallittua. Kopioitavan teoksen on kuitenkin kuuluttava laitoksen omaan kokoelmaan, myös esimerkiksi lehtileikekokoelmaan, eikä kopioinnin tarkoituksena saa olla välittömän tai välillisen taloudellisen edun tuottaminen.

Sallittuja käyttötarkoituksia ovat aineiston säilyttäminen ja säilyvyyden turvaaminen, aineiston tekninen entistäminen ja kunnostaminen, kokoelmien hallinta, järjestäminen ynnä muu sellainen ylläpito sekä vaillinaisen teoksen kappaleen tai useana osana julkaistun teoksen puuttuvan osan täydentäminen edellyttäen, että puutetta ei ole mahdollista korjata kaupallisen levityksen tai välittämisen kautta. Turvaamissyistä ja täydentämistarkoituksessa on nykyisin tekijänoikeusasetuksen mukaan sallittua valmistaa kappaleita, mutta asetuksessa valmistaminen on rajattu valokopiointiin ja muihin sen kaltaisiin menetelmiin, kun siis uudessa 16 §:ssä ei tällaista rajausta ole. Kokoelmien hallinnoinnin ynnä muiden sellaisten edellyttämät toimenpiteet ovat mahdollisia myös laitoksen sisäistä, suljettua tietoverkkoa käyttäen, mutta aineistoa ei tämän lainkohdan perusteella saa luovuttaa tai välittää yleisölle.

Kappaleen valmistaminen laitoksen sisäisiin käyttötarkoituksiin on edellä mainituin edellytyksin siis mahdollista ilman oikeudenhaltijan lupaa ja ilman korvausta, eli kyseessä on täysi tekijänoikeuden rajoitus.

Kappaleiden valmistaminen ja teosten välittäminen yleisölle

16 a §:n nojalla arkistot ja yleisölle avoimet kirjastot saavat ensinnäkin valmistaa omissa kokoelmissaan olevista vahingoittumiselle alttiista julkistetusta teoksesta

kappaleita valokopioimalla tai muulla vastaavalla menetelmällä ja lainata niitä yleisölle. Lainaamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä tilannetta, jossa asiakas vie kappaleen laitoksen ulkopuolelle. Säännös vastaa pitkälti nykyistä tekijänoikeusasetuksen 3 §:n 2 ja 3 momenttia. Edellytyksenä säännöksen soveltamiselle on, että teosta ei ole saatavissa kaupallisen levityksen tai välittämisen eli esimerkiksi *print on demand*-palvelujen kautta.

Edellytyksenä on niin ikään, että teos on julkistettu eli että teos on luvallisesti (oikeudenhaltijan suostumuksella) saatettu yleisön saataviin. Arkistojen aineistojen osalta näin ei välttämättä ole. Esimerkkinä voidaan mainita kirjeet, jotka ovat saattaneet päätyä arkistoon vastaanottajalta, eikä oikeudenhaltija eli kirjeen kirjoittaja ole antanut suostumustaan aineiston julkistamiseen.

Arkistot ja kirjastot saavat myös, mikäli se katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, valokopioimalla tai muulla vastaavalla menetelmällä valmistaa kappaleita omista kokoelmistaan oleviin kokoomateoksiin, sanomalehtiin tai aikakauskirjoihin sisältyvistä yksittäisistä kirjoituksista sekä muiden julkaistujen teosten lyhyistä osista annettavaksi lainaajille näiden yksityistä käyttöä varten. Säännös vastaa pitkälti nykyään tekijänoikeusasetuksen 4 §:ssä säädettyä mahdollisuutta; muutoksena on käyttötarkoituksen muuttaminen ”tutkimus- ja opiskelutarkoituksesta” yksityiseksi käytöksi ja yhden jäljennöskappaleen rajoituksen poistaminen. Säännös mahdollistaa myös paperitulosteiden antamisen digitaalisesta aineistosta sekä aineiston faksaamisen toiseen laitokseen, jossa se luovutetaan asiakkaalle. Sen sijaan digitaalisen kopion valmistaminen ja antaminen asiakkaalle ei ole tämän säännöksen perusteella mahdollista.

Arkistot, kirjastot ja museot saavat myös välittää omista kokoelmistaan olevan julkistetun teoksen yleisöön kuuluvalla henkilölle tutkimusta tai yksityistä opiskelua varten. Tätä välittämismahdollisuutta rajoittaa olennaisesti se, että välittämisen tulee tapahtua laitoksen tiloissa yleisölle välittämiseen varatuilla laitteilla. Laitoksella voi olla useita toimipisteitä, joiden välillä aineistoa voidaan välittää laitoksen sisäisen suojatun tietoverkon välityksellä, mutta erillisten hallinnollisten tai organisatoristen yksikköjen välillä välittäminen ei tämän säännöksen perusteella ole mahdollista.

Mikäli aineistoa näin välitetään yleisölle, kirjaston ynnä muun sellaisen on huolehdittava siitä, että käyttäjä ei voi ottaa aineistosta itselleen digitaalista kopiota eikä välittää sitä edelleen. Lisäedellytyksenä on vielä, että teosten käyttämistä koskevissa hankinta- tai muissa sopimuksissa ei tällaiselle välittämiselle ole asetettu esteitä.

Kaikkien tässä kohdassa mainittujen toimenpiteiden yhteisenä edellytyksenä on, että toiminnan tarkoituksena ei ole välittömän tai välillisen taloudellisen edun tuottaminen.

16 a §:n säännös on 16 §:n tapaan täysi tekijänoikeuden rajoitussäännös.

Teosten käyttäminen sopimuslisenssin nojalla

Uuden 16 d §:n perusteella arkistot, kirjastot ja museot voivat sopimuslisenssin nojalla valmistaa kappaleita kokoelmissaan olevista teoksista ja välittää tällaisen teoksen muissakin kuin edellä mainituissa tilanteissa. Tällaisella sopimuksella voisi siis olla mahdollista esimerkiksi sopia digitaalisten kappaleiden valmistamisesta välitetystä aineistosta.

Sopimuslisenssissä käytöstä sovitaan käyttäjän eli esimerkiksi kirjaston ja tekijöitä edustavan järjestön kesken. Sopimuksessa määritellään käytön ehdot eli esimerkiksi minkälaisesta käytöstä on kysymys ja mikä on käytöstä suoritettava korvaus. Teosten käyttäminen sopimuslisenssisäännöksen nojalla ei ole mahdollista, ellei kyseistä sopimusta ole asianosaisten kesken tehty.

Sopimuslisenssin nojalla luvan saanut taho voi käyttää sellaisiakin teoksia, joiden tekijää järjestö ei edusta. Tekijällä on kuitenkin oikeus kieltää teoksensa kopioiminen ja välittäminen sopimuslisenssin nojalla. Käyttäjä voi sopia käytöstä suoraan oikeudenhaltijan kanssa yksilöllisesti aina silloin, kun tekijä ei ole luovuttanut oikeuksiaan yksinomaaisesti järjestön hallinnoitaviksi.

16 d §:ssä on kyse uudesta sopimuslisenssimahdollisuudesta, ja sen käytännön järjestelyjen vuoksi säännös tulee voimaan vasta 1.1.2007. Näin ollen esimerkiksi suojatun aineiston välittäminen yleisölle eri kirjastojen välillä on vielä toistaiseksi mahdollista vain erikseen solmittavien yksilöllisten sopimusten perusteella.

Muita säännöksiä

16 b §:ssä säädetään erikseen teosten käyttämisestä vapaakappalekirjastoissa ja 16 c §:ssä teosten käyttämisestä Suomen elokuva-arkistossa. Säännökset liittyvät läheisesti vapaakappalelainsäädännön uudistukseen ja sitä koskevaan lainsäädäntöön, jonka käsittely on eduskunnassa vielä kesken. Niinpä näitä laitoksia koskevien tekijänoikeuslain erityissäännöstenkin on tarkoitus tulla voimaan samaan aikaan tuon lain kanssa. Asiasta säädetään erikseen asetuksella.

Teosten vapaasta hyväksikäytöstä arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa voidaan antaa tekijänoikeuslaissa säädetyissä puitteissa tarkempia säännöksiä asetuksella. Tekijänoikeusasetus tulee voimaan samaan aikaan tekijänoikeuslain muutoksen kanssa.

LOPUKSI

Arkistoja, kirjastoja ja museoita koskevat uudet lainkohdat ovat monilta osiltaan hyvin samansisältöisiä kuin vastaavien laitosten oikeudet ovat nykyisellään tekijänoikeusasetuksen nojalla. Lainvalmistelun yhteydessä pidettiin kuitenkin tärkeänä muun muassa sitä, että edellä mainittuja laitoksia koskevat säännökset sisäl-

lytetään lain tasoisiin säännöksiin ja että siltä osin, kuin niitä koskien annetaan ase- tuksella määräyksiä, määräysten suuntaviivat säädetään laissa.

Käytännön tasolla nähtäväksi jää, mikä merkitys muutoksilla tulee ole- maan. Esimerkkeinä avoimista soveltamistilanteista voidaan mainita se, mitä tar- koitetaan 16 a §:ssä valokopiointia vastaavalla menetelmällä. Selvää on, että säännös ei salli digitaalisten kopioiden levittämistä, mutta mitkä kaikki tekniikat ovat valo- kopiointiin rinnastettavia ja onko esimerkiksi skannaus sallittua. Onko tällä erottelul- la käytännön merkitystä vai onko käytettävien tekniikoiden määrä kuitenkin jo rajoit- tunut tavanomaiseen valokopiointiin?

Uudistusten osalta taas nähtäväksi jää esimerkiksi se, onko kirjastojen oi- keudella välittää aineistoaan sen omissa tiloissa omilla laitteilla paljonkaan käytän- nön merkitystä, jos käytettävän aineiston hankintasopimuksissa pääsääntöisesti kiel- letään tällainen välittäminen. Lisäksi voidaan vielä korostaa, että uusi sopimuslisenssi- järjestely edellyttää nimenomaan sopimuksen syntymistä käyttäjien ja oikeuden- haltijoita edustavan järjestön välillä; sopimuspakkoa ei kuitenkaan ole, joten välttä- mättä tällaisia sopimuksia ei lainkaan tule. Voikin olla, että hyvästä tarkoituksesta huolimatta uudistusten käytännön merkitys jää odotettua vähäisemmäksi.

LÄHTEET

Hallituksen esitys Eduskunnan laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muut- tamisesta (HE 28/2004 vp.)

Kirjoittaja on oikeustieteen tohtori, joka toimii immateriaalioikeuden yliassistenttina Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.